

Kwaliteit van de volwasseneneducatie

Ina den Hollander

Dit artikel maakt deel uit van de reeks artikelen *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren*. Deze reeks is bestemd voor iedereen die betrokken is bij de volwasseneneducatie, bijvoorbeeld docenten/begeleiders, beleidsmakers, onderzoekers en vrijwilligers. De verschillende artikelen geven informatie over de relevante thema's binnen de volwasseneneducatie, beschrijven de richting waarin de visie hierop zich ontwikkelt en leveren verhelderende voorbeelden.

Ina den Hollander

Ina den Hollander is expert volwasseneneducatie en basisvaardigheden. Ze werkte 12 jaar bij CINOP als adviseur. Van daaruit was ze betrokken bij het Aanvalsplan Laaggeletterdheid van 2006 t/m 2012, projectmanager Standaarden en Eindtermen, medeauteur van het Raamwerk Docent Basisvaardigheden

en betrokken bij vele andere projecten. Samen met collega's ontwikkelde ze een stelsel voor basiseducatie op Aruba. Vanaf 2017 werkt ze vanuit haar eigen bureau.

Kwaliteit van de volwasseneneducatie

In dit artikel staat Ina den Hollander stil bij de kwaliteit van de volwasseneneducatie. Kwaliteit van de educatie, zo stelt zij, moet vooral gaan over de kwaliteit van het onderwijsproces en de manier waarop dat bijdraagt aan de ontwikkeling van de deelnemer. Nu de overheid het voornemen heeft een landelijk kwaliteitslabel voor de volwasseneneducatie in te voeren, is het tijd om de kwaliteit van van de volwasseneneducatie nader te definiëren. Kwaliteitszorg die zich richt op de organisatie van de aanbieder (personeelsbeleid, transparantie van procedures, klachtenregelingen) komt in dit artikel dan ook niet aan de orde.

De artikelenreeks *Leren in de educatie* gaat over het leren van Nederlandssprekende volwassenen. In dit artikel ligt de focus dan ook op het onderwijs voor deze doelgroep en op de non-formele educatie gefinancierd vanuit de WEB.

Dat neemt niet weg dat de inhoud ook relevant is voor de doelgroep anderstaligen en voor het formele aanbod in de educatie.

Kwaliteit van de volwasseneneducatie

Kwaliteit in de volwasseneneducatie, die wordt gefinancierd vanuit de WEB (de Wet Educatie Beroepsonderwijs), wordt op twee manieren geborgd. De Onderwijsinspectie ziet toe op de kwaliteit van het formele aanbod in de volwasseneneducatie, dat wil zeggen de trajecten basisvaardigheden die afgesloten worden met een diploma. De borging van de kwaliteit van het non-formele aanbod volwasseneneducatie, dat niet opleidt voor een diploma maar dat wel gefinancierd wordt vanuit de WEB, valt onder de verantwoordelijkheid van de gemeenten. Gemeenten sturen voornamelijk op kwaliteit door kwaliteitseisen op te nemen bij aanbesteding of subsidieverlening, maar het grootste deel geeft aan het moeilijk te vinden om na te gaan of aanbieders aan die eisen voldoen.¹

Er bestaan wel keurmerken en kwaliteitskaders vanuit verschillende organisaties die zich (deels) richten op volwasseneneducatie en soms door gemeenten worden ingezet om te sturen op kwaliteit, maar er is geen landelijk instrument om externe kwaliteitsborging op te zetten (zie noot 1).

Om kwaliteitsverbetering in de sector te realiseren en de gemeenten in hun taak als toezichthouder op kwaliteit te ondersteunen is het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) van plan een kwaliteitslabel in te voeren. Hierdoor wordt het ook mogelijk om inzicht krijgen in het bereik (kwantitatief en kwalitatief) van non-formeel aanbod basisvaardigheden dat door de gemeenten ingekocht wordt.

Reden genoeg om eens stil te staan bij de vraag wat kwaliteit in de volwasseneneducatie inhoudt en hoe toezicht op kwaliteit zou kunnen worden georganiseerd. Die vraag is breder dan de specifieke vraag hoe het kwaliteitslabel zou kunnen worden ingericht, maar de aanbevelingen kunnen daar wel in worden meegenomen.

Vraagstelling

De invoering van een kwaliteitslabel kan een belangrijke stap zijn om de kwaliteit van het non-formele aanbod (beter) te borgen en deelnemers aan de volwasseneneducatie het best mogelijke onderwijs te bieden. Wat precies onder kwaliteit wordt verstaan, is vaak niet gedefinieerd.

De volgende vragen zijn relevant als we praten over kwaliteit in de volwasseneneducatie:

- Wat maakt een traject voor een deelnemer betekenisvol en kwaliteitsrijk?
- Welke aspecten zijn belangrijk als het gaat om de borging van kwaliteit?
- Kan een kwaliteitslabel daaraan kan bijdragen en zo ja, hoe?

Veel keurmerken of kwaliteitszorgsystemen gaan over de kwaliteit van de organisatie (zoals een goede klachtenregeling, heldere procedures, personeelsbeleid, kwaliteitszorgcycli). In dit artikel gaat het over de inhoud en het onderwijsproces.

De volgende zaken passeren de revue:

1. De kwaliteitsborging in het reguliere onderwijs. Hoe is dat geregeld, wat zijn verschillen met de volwasseneneducatie?
2. De kernelementen van de volwasseneneducatie
3. Het non-formele aanbod
4. Naar een kwaliteitskader volwasseneneducatie

1. Verschillen tussen het reguliere onderwijs en de ve

In het reguliere onderwijs worden de kaders voor kwaliteit van het onderwijs voor een belangrijk deel geborgd door wetgeving vanuit de Rijksoverheid. Daarnaast is een belangrijke rol weggelegd voor de onderwijsinstellingen zelf. Zij hebben de wettelijke verplichting een stelsel van kwaliteitszorg in te richten en de onderwijskwaliteit regelmatig te verhogen.

Voor de volwasseneneducatie is het interessant om te kijken hoe dit in het reguliere onderwijs geregeld is en wat de verschillen zijn met de kwaliteitsborging in de volwasseneneducatie.

Opleidingen, niveaus, standaarden en eindtermen

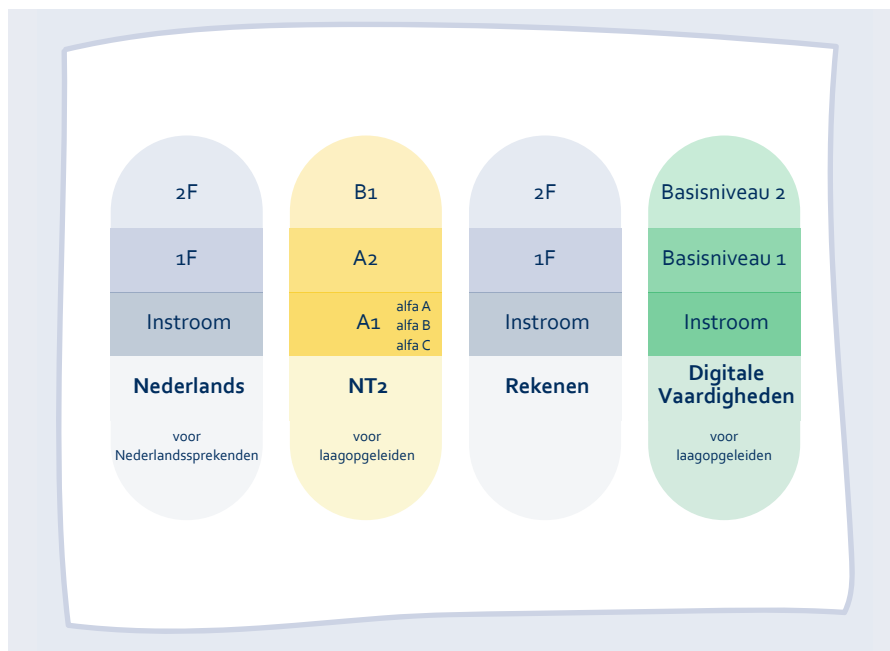
Om de kwaliteit van het reguliere onderwijs te borgen zet de overheid een aantal instrumenten in. Voor al het in de wet opgenomen en door de overheid bekostigde onderwijs zijn standaarden en niveaus gedefinieerd en vastgelegd, die bepalen aan welke eindtermen/leerdoelen in opleidingen gewerkt moet worden en op welk niveau. Er zijn eindtermendocumenten, kwalificatiedossiers en kwalificatiekaders. Deze vormen de basis voor de inhoud van het onderwijs.

De volwasseneneducatie, lange tijd onderdeel van het welzijnswerk, is pas sinds de invoering van de Basiseducatie (1987) en vervolgens bij de invoering van de WEB in 1995 onderdeel geworden van het onderwijsbestel onder aansturing van het Ministerie van OCW. De inburgering is in 2018 overigens uit het stelsel van volwasseneneducatie gehaald.

Hoewel men eind jaren '90 begon met de invoering van een kwalificatiestructuur (KSE), is van implementatie nooit echt sprake geweest. Pas in 2012 zijn voor de volwasseneneducatie opleidingen en niveaus gedefinieerd.

Opleidingen volwasseneneducatie

- Opleidingen Nederlandse taal en rekenen, gericht op alfabetisering (niveau 1F)
- Opleidingen Nederlandse taal en rekenen gericht op het ingangsniveau van het beroepsonderwijs (2F)

Figuur 1: De opleidingen basisvaardigheden in schema. (naar: Raamwerk docent basisvaardigheden, 2016)

- Opleidingen Nederlands als tweede taal I en II die opleiden voor het diploma Nederlands als tweede taal (Staatsexamenbesluit Nederlands als tweede taal)
- Opleidingen Nederlands als tweede taal, gericht op beheersing van een basisniveau Nederlandse taal (A2/B1)
- Opleidingen Nederlands als tweede taal, gericht op alfabetisering (A1)
- Opleidingen digitale vaardigheden, Basisniveau 1 en Basisniveau 2 (sinds 2018)

Voor de opleidingen Nederlandse taal en rekenen voor Nederlandssprekenden zijn 2 opleidingsniveaus vastgesteld, evenals voor digitale vaardigheden. De niveaus 1F en 2F corresponderen met de niveaus voor taal en rekenen in het reguliere onderwijs t/m het mbo. Er is ook een niveau Instroom beschreven, maar dat niveau is niet geformaliseerd.

Naast het vaststellen van opleidingen en niveaus zijn in 2012 ook wettelijke standaarden en eindtermen² vastgelegd voor de opleidingen voor Nederlandssprekenden. Voor de opleidingen Nederlands als tweede taal geldt het Raamwerk NT2.³

Examinering en accreditatie van opleidingen

Voor het reguliere onderwijs regelt de overheid bij wet de wijze van examinering en diplomering en de eisen die daaraan gesteld worden. Dit kan per onderwijssoort verschillen (centrale examens, schoolexamens, praktijkexamens in het mbo etc.). Voor alle vormen van onderwijs t/m het mbo heeft de overheid vastgesteld dat de Onderwijsinspectie toezicht houdt op de kwaliteit van de opleidin-

gen en de wijze waarop zij de examinering en diplomering vormgeven. Het waarderingskader van de Onderwijsinspectie voor het mbo⁴ onderscheidt daarbij 6 kwaliteitsgebieden: onderwijsproces, examinering en diplomering, schoolklimaat, onderwijsresultaten, kwaliteitszorg en ambitie en financieel beheer.

In de beginperiode van de WEB viel de educatie evenals de mbo-opleidingen onder toezicht van de inspectie. Met de komst van de marktwerking is dit losgelaten. Toen in 2015 met de herziening van de WEB in de volwasseneneducatie onderscheid werd gemaakt tussen formeel (diplomagericht) en non-formeel aanbod is het toezicht op kwaliteit in feite een hybride model geworden:

- Evenals in het reguliere onderwijs houdt de Onderwijsinspectie toezicht op de kwaliteit van de formele educatie en daarmee ook op de kwaliteit van de examinering en diplomering.
- Het toezicht op de kwaliteit van het non-formele aanbod ligt bij de gemeenten. Dit maakt het grootste deel van het aanbod uit.

Het waarderingskader van de Onderwijsinspectie voor het mbo geldt ook voor de formele educatie en is opgenomen in een specifieke bijlage (Bijlage 4) van dit waarderingskader.

Voor het formele aanbod geldt dat een aanbieder een diploma-erkenning moet hebben. Deze wordt verleend door de minister, de Onderwijsinspectie brengt daarvoor een advies uit.

Voor het non-formele aanbod geldt die voorwaarde niet. Voor een groot aantal aanbieders van non-formeel aanbod bestaat daarom geen vastgestelde vorm van accreditatie. Het hangt van de ge-

meente af of ze van aanbieders een keurmerk eist als voorwaarde voor gunning bij aanbesteding of subsidieverlening. Naast keurmerken bestaan er verschillende instrumenten om kwaliteit te meten, die door sommige gemeenten ook worden ingezet. In een vergelijkend onderzoek van de OECD naar bestaande Nederlandse kwaliteitskaders vind je daarvan een handig overzicht.⁵ Het is aan de gemeenten om te besluiten of ze een dergelijk instrument willen inzetten.

Kwaliteit van docenten

Een ander belangrijk verschil betreft de kwaliteit van de docent. Van basisonderwijs t/m hbo stelt de overheid de bevoegdheid en bekwaamheid van docenten bij wet vast.⁶ Bij de bekwaamheidseisen gaat het zowel om vakinhoudelijke als vakdidactische en pedagogische bekwaamheid.

De bevoegdheid en bekwaamheid van docenten basisvaardigheden is niet bij wet geregeld. De ontwikkeling van een standaard voor de kwaliteit van docenten is overgelaten aan het veld. Voor Nederlands als Tweede Taal (NT2) bestaat sinds langere tijd een competentieprofiel met daaraan gekoppeld een portfolio.⁷ In opdracht van het voormalige Steunpunt basisvaardigheden⁸ is in 2016 het Raamwerk docent basisvaardigheden ontwikkeld voor de vakgebieden NT1, NT2, rekenen en digitale vaardigheden.⁹ Het gaat hier dus niet om een wettelijk geformuleerde bevoegdheid en bekwaamheid.

Opleiding van docenten

Ook wat betreft de opleiding van docenten zijn er grote verschillen tussen het reguliere onderwijs en de volwasseneneducatie. Docen-

tenopleidingen voor het reguliere onderwijs worden gegeven door het hoger onderwijs. De wet schrijft voor dat alle opleidingen in het hbo en het wo moeten worden geaccrediteerd door de NVAO¹⁰, ook de opleiding voor docenten.

Er bestaat geen wettelijk gereguleerde en door de overheid bekostigde opleiding voor docenten basisvaardigheden. Binnen het NT2-veld bestaan reeds geruime tijd opleidingen voor docenten die gebaseerd zijn op het door de Beroepsvereniging NT2 ontwikkelde en onderhouden profiel en die door een aantal universiteiten worden aangeboden voor deelnemers die reeds over een afgeronde hbo- of universitaire opleiding beschikken.

Voor de basisvaardigheden Nederlandse taal, rekenen en digitale vaardigheden zijn in 2018 in opdracht van het Steunpunt basisvaardigheden de Opleidingsmodules Docent Basisvaardigheden ontwikkeld¹¹ door het Freudenthal Instituut, CINOP en ITTA. Deze kant-en-klare modules kunnen door docentenopleidingen worden ingezet om opleidingen vorm te geven.

Of die opleiding er komt, hangt af van de markt en van de sturing vanuit de gemeenten. In wezen is hier sprake van een omgekeerde vorm van sturing. Het veld heeft standaarden ontwikkeld en hoopt dat gemeenten het belang van een goede docentenopleiding inzien. Zij kunnen eisen stellen aan aanbieders met betrekking tot bekwaamheid en opleiding van docenten. Dat creëert vervolgens een vraag naar scholing bij aanbieders waardoor opleidingsinstituten worden gestimuleerd een opleiding in de markt te zetten.

2. Kernelementen van de ve

Specifiek voor de volwasseneneducatie zijn de volgende 4 elementen belangrijk voor de kwaliteit. Ze staan centraal in de borging ervan.

De deelnemer bepaalt het aanbod

Anders dan in het reguliere onderwijs, waar leerdoelen van bovenaf worden opgelegd, bepaalt in de volwasseneneducatie de deelnemer deels zelf het aanbod. Het gaat in de volwasseneneducatie immers altijd en allereerst om de leervraag van de deelnemer. Een volwassene is op zoek naar die vorm van educatie die het beste past bij zijn leervraag en persoonlijke omstandigheden en die ervoor zorgt dat hij positieve stappen kan zetten in het persoonlijk of maatschappelijk leven. Een volwassene is geen onbeschreven blad als het gaat om leren en het verwerven van competenties. Hij beschikt reeds over leer-, leef- en werkervaringen die in het onderwijs als uitgangspunt kunnen dienen.

De leervragen van deelnemers in het non-formele aanbod gaan meestal niet specifiek om leren lezen, schrijven of rekenen op niveau 1F of 2F of digitaal vaardig zijn op basisniveau 1 of 2. Leervragen gaan over zaken die men wil leren om in het dagelijks leven beter te functioneren: het internet gebruiken om advertenties op Marktplaats te kunnen zetten, (klein)kinderen kunnen voorlezen, formulieren kunnen invullen, een eigen financiële huishouding kunnen voeren, mee kunnen doen in een werkoverleg, overheidsinformatie kunnen lezen of informatie begrijpen rond de eigen gezondheid.

Kwaliteit van volwasseneneducatie gaat dan ook vooral om de vraag of het onderwijsproces zo is ingericht dat aan de diversiteit aan leervragen op een kwalitatief goede manier invulling gegeven kan worden. Vooral in het non-formele aanbod is het aandeel van de deelnemer in het bepalen van het aanbod cruciaal.

Het onderwijsproces

Continu moet de vraag zijn: draag ik bij aan een gedragsverandering van de cursist (in de zin van zelfvertrouwen, meer eigen initiatief) maar ook aan de verbetering van zijn of haar vaardigheden in het licht van zijn leervraag en wat hij nodig heeft. Sterker nog: Dit moet een criterium zijn voor de docent, maar ook bij de begeleider/vrijwilliger is dit een kernkwaliteit: als je niet bijdraagt aan die verbetering van vaardigheden of gedragsverandering dan heeft het allemaal weinig nut.

- GEA STELLEMA, INSPECTEUR VE

Het onderwijsproces bestaat uit verschillende elementen: de intake, het begeleiden van de deelnemer, het bewaken van de voortgang, afsluiting en de inhoud van het onderwijs.

Intake als start van het leerproces

Een kenmerk van de volwasseneneducatie is de expliciete aandacht voor de intake. Deze is een belangrijk onderdeel van het proces. Uitgaan van de leervraag heeft consequenties voor alle aspecten van het onderwijsproces. Om ervoor te zorgen dat de inhoud van het leertraject past bij de leervraag is de kwaliteit van de intake van

groot belang. Een goede intake haalt de leervraag naar boven, relateert deze aan startniveau en leerbaarheid en vormt de basis voor het uit te zetten leertraject. Een intake afnemen is een specifieke kwaliteit die belegd moet zijn bij een professional die de benodigde competenties beheerst.

Begeleiding, voortgang en afsluiting

Tijdens het onderwijsproces kan een leervraag bijgesteld worden omdat de deelnemer zich ontwikkelt en soms nieuwe leervragen heeft. De deelnemer heeft tijdens de intake een perspectief geformuleerd. Het is belangrijk om dit in het oog te houden: hoe breng je de voortgang in beeld zodat de deelnemer zelfvertrouwen krijgt of behoudt, wat is de oorzaak van eventuele stagnaties en hoe kun je die wegnemen? ¹² Begeleiding van deelnemers en reflectie op de ontwikkeling van de door hen gekozen route is net zo belangrijk als de inhoud van een traject. Bij de afsluiting is reflectie op het traject van wezenlijk belang, zowel op het aanbod als op de persoonlijke ontwikkeling van de deelnemer. Volgens de Onderwijsinspectie is dit een centraal element in de beoordeling van de kwaliteit van het onderwijs en de kwaliteit van de docenten. Dit geldt zowel voor het formele als voor het non-formele aanbod.

Inhoud

Uitgaan van individuele leervragen van deelnemers stelt hoge eisen aan de inhoud van het onderwijs. In een blog op EPALE vat Simon Broek dit kort en bondig samen: ¹³

- De inhoud van het onderwijs moet motiverend zijn voor de cursisten.
- De leeromgeving moet rijk en reflectief zijn.

- Het onderwijs moet maatwerk zijn, gericht op de lerende en afgestemd op de specifieke scholingsbehoeften van volwassenen.
- Het onderwijs moet rekening houden met de achtergrond van de volwassen cursist, zijn kennis en ervaring dienen als hulpmiddel bij het leerproces.
- De inhoud moet zowel relevant zijn voor de volwassen cursist als, waar mogelijk, voor andere belanghebbenden (werkgevers, maatschappelijke organisaties, opdrachtgevers).

Eisen aan docenten /begeleiders

Het kunnen inspelen op al die leervragen en verschillen tussen deelnemers stelt hoge eisen aan de docent of begeleider en aan de opleiding van docenten en begeleiders. De kwaliteit van de docent en van de begeleider bepaalt voor een belangrijk deel de kwaliteit van het onderwijs.

Dat betekent dat de bekwaamheid van docenten en hun opleiding een grote rol moet spelen in het borgen van kwaliteit. Veel docenten basisvaardigheden, met name in het NT₁-veld, zijn in de praktijk begonnen, soms met een onderwijskundige opleiding als basis, soms als vrijwilliger. Pas in 2018 is er een opleiding ontwikkeld voor docenten basisvaardigheden (zie noot 10) op basis van het Raamwerk docent basisvaardigheden. Deze opleiding bestaat uit 9 modules die als geheel een complete opleiding vormen, maar die ook afzonderlijk aangeboden kunnen worden. Maatwerk is het sleutelwoord en daarnaast de relatie tussen theorie en praktijk. De Opleidingsmodules Docent Basisvaardigheden maken het mogelijk de praktijk te koppelen aan een theoretische basis en andersom: theoretische inzichten kunnen in de praktijk worden getoetst.¹⁴

Het belang van de kwaliteit van docenten verdient een investering in het borgen van een goede opleiding docent basisvaardigheden.

In de huidige praktijk van de volwasseneneducatie zijn naast docenten ook vrijwilligers actief. Aan vrijwilligers stel je andere eisen dan aan docenten. Toch gaat het ook hier uiteindelijk om kwaliteit. Zoals de Onderwijsinspectie al aangaf: de inzet van vrijwilligers is pas zinvol als deze bijdraagt aan de leervraag en de bevordering van een positieve gedragsverandering bij deelnemers.

De manier waarop vrijwilligers worden ingezet in educatie voor Nederlandssprekenden (voor het gemak hier aangeduid als NT₁-veld) verschilt van de inzet in trajecten voor anderstaligen. Om de kwaliteit van de inzet van vrijwilligers te borgen is training en coaching van vrijwilligers nodig en vooral ook investering in de samenwerking tussen docent en vrijwilliger.

In het NT₁-veld is de directe aansturing van een vrijwilliger door een docent altijd een voorwaarde voor kwaliteit: de begeleiding die de vrijwilliger biedt aan een deelnemer, staat niet los van het traject met de docent, maar is daar een onderdeel van. Daarom is in 2018 een de Toolkit Vrijwilligersmodel NT₁ ontwikkeld.¹⁵ Het Vrijwilligersmodel NT₁ bestaat uit een beschrijving van rollen en taken van vrijwilligers in NT₁-trajecten en de manier waarop vrijwilligers en docenten daarin samenwerken.

Het belang van de kwaliteit hiervan blijkt ook uit het onderzoek van De Greef, Segers, Nijhuis en Lam in 2014¹⁶ en De Greef in 2009:¹⁷ de aanwezigheid van een kwalitatief goede docent met onder-

steuning van een (getrainde) vrijwilliger zorgt ervoor dat deelnemers (eerder) een betere plek in de samenleving vinden.

Standaarden en eindtermen ve: de basis

Ook in het non-formele aanbod nemen de wettelijke Standaarden en eindtermen ve een belangrijke plaats in. De Standaarden en eindtermen ve vormen het referentiekader voor NT₁, voor de doelgroep anderstaligen geldt het Raamwerk NT₂.

De Standaarden en eindtermen ve geven beschrijvingen van alle functionele taal- reken- of digitale vaardigheden op een bepaald niveau die deelnemers in de context van de alledaagse leer- werken leeromgeving tegenkomen. Ze vormen daarmee de basis voor elk onderwijsprogramma, of dit nu een traject van een jaar of een korte cursus is. De leervraag van de deelnemer bepaalt uiteindelijk aan welke eindtermen wordt gewerkt op welk niveau, met welke materialen en in welk tempo. Door de gedetailleerde beschrijvingen van de niveaus per (sub)vaardigheid is het mogelijk de voortgang van de deelnemer te beoordelen.

Vaak wordt gedacht dat de standaarden en eindtermen alleen maar dienen om te toetsen of iemand het niveau van de volledige opleiding (bijvoorbeeld Rekenen 1F) heeft behaald of het niveau van een bepaalde vaardigheid (bijvoorbeeld schrijven op 2F) en dat je dus altijd alle eindtermen zou moeten aanbieden die bij die opleiding of vaardigheid horen. Dat geldt alleen in het formele aanbod als je de eindtermen formeel examineert of als een volledige niveau-stap moet worden aangetoond voor een vaardigheid omdat een opdrachtgever dit vraagt.

De bijbehorende Handreiking Standaarden en eindtermen ve ¹⁸ bevat voorbeelden en instrumenten om deelnemers in de praktijk te beoordelen en hen te helpen een bepaalde vaardigheid verder te ontwikkelen.

3. Kwaliteit van non-formeel aanbod

In de vorige paragrafen is de borging van kwaliteit in de volwasseneneducatie vergeleken met die in het reguliere onderwijs en zijn 4 kernelementen beschreven die voor de educatie van cruciaal belang zijn om kwaliteit te borgen, ook voor het non-formele aanbod.

Binnen dat non-formele aanbod is sprake van grote diversiteit die meegenomen moet worden bij de inrichting van een kwaliteitslabel:

- Het soort aanbod
- De doelgroepen die bediend worden
- Het type aanbieders

Het soort aanbod

In een aanvulling op de Handreiking voor gemeenten die de VNG ¹⁹ heeft gepubliceerd ²⁰ worden 3 vormen van non-formeel aanbod omschreven:

- Het aanbod kan gericht zijn op verbetering of niveauverhoging van één of meer basisvaardigheden. Dergelijke trajecten vertonen soms gelijkenis met formeel aanbod, maar leveren geen diploma op in wettelijke zin. Ook als niveauverhoging het doel is, kunnen deelnemers werken aan hun eigen leervragen. Soms

heeft een gemeente in de aanbesteding al een functioneel leerdoel vastgesteld, zoals taal en ouderbetrokkenheid, taal op de werkvloer of toeleiding naar de arbeidsmarkt.

- Het kan gaan om laagdrempelige educatie, niet direct gericht op verbetering of niveauverhoging van een of meer basisvaardigheden maar vaak gericht op een heel concrete leervraag: formulieren kunnen invullen, een sollicitatiebrief kunnen schrijven, gebruik maken van Marktplaats of van sociale media, een recept voor medicijnen kunnen lezen.
- Ten slotte is er ook nog aanbod gericht op sociale activering in de vorm van taalcafés in buurthuizen, taalmaatjes voor buitenschools leren of lessen aan huis. Alle leeropbrengsten zijn hier meegenomen maar activering is het hoofddoel.

Deze laatste vorm van non-formeel aanbod laten we hier verder buiten beschouwing omdat het hierbij niet gaat om onderwijsleeropbrengsten.

De doelgroepen

Binnen de volwasseneneducatie gaat het om laagopgeleide Nederlandssprekenden, laag-digitaalvaardige volwassenen en om laagopgeleide anderstaligen. Inburgeraars vallen niet onder de WEB.

Het type aanbieders

Naast roc's en particuliere aanbieders kan het non-formele aanbod vanuit de WEB sinds 2015 ook uitgevoerd worden door bibliotheken, maatschappelijke instellingen en vrijwilligersorganisaties.

Het is evident dat deze diversiteit aan soorten aanbod, doelgroepen

en aanbieders binnen het non-formele aanbod bij de inrichting van een stelsel voor kwaliteitsborging een rol speelt.

Het is niet genoeg alleen onderscheid te maken naar het type aanbieder. Ook het type aanbod en het type doelgroep maakt verschil als het gaat om eisen die je aan kwaliteit stelt.

4. Naar een kwaliteitskader voor de volwasseneneducatie

Als de kernelementen zoals beschreven in paragraaf 2 en de grote verscheidenheid aan doelgroepen, aanbod en aanbieders een invulling krijgen in een kwaliteitskader, ligt er een blauwdruk voor een toegesneden en dus passend kwaliteitskader voor de ve.

Het wiel hoeft niet opnieuw uitgevonden

Het nadenken over kwaliteit van de volwasseneneducatie is niet iets van vandaag of morgen. Het vergelijkend onderzoek naar bestaande kwaliteitscriteria in Nederlandse kwaliteitskaders en -keurmerken dat in voorbereiding op de ontwikkeling van het kwaliteitslabel is uitgevoerd, geeft een overzicht van reeds bestaande keurmerken en kaders en de daarin beschreven kwaliteitsgebieden en dimensies. ²¹

Welk kader kan richting geven voor kwaliteitskenmerken als het gaat om het onderwijsproces?

Het spinnenweb

In een verkenning naar de kwaliteit van het volwassenenonderwijs

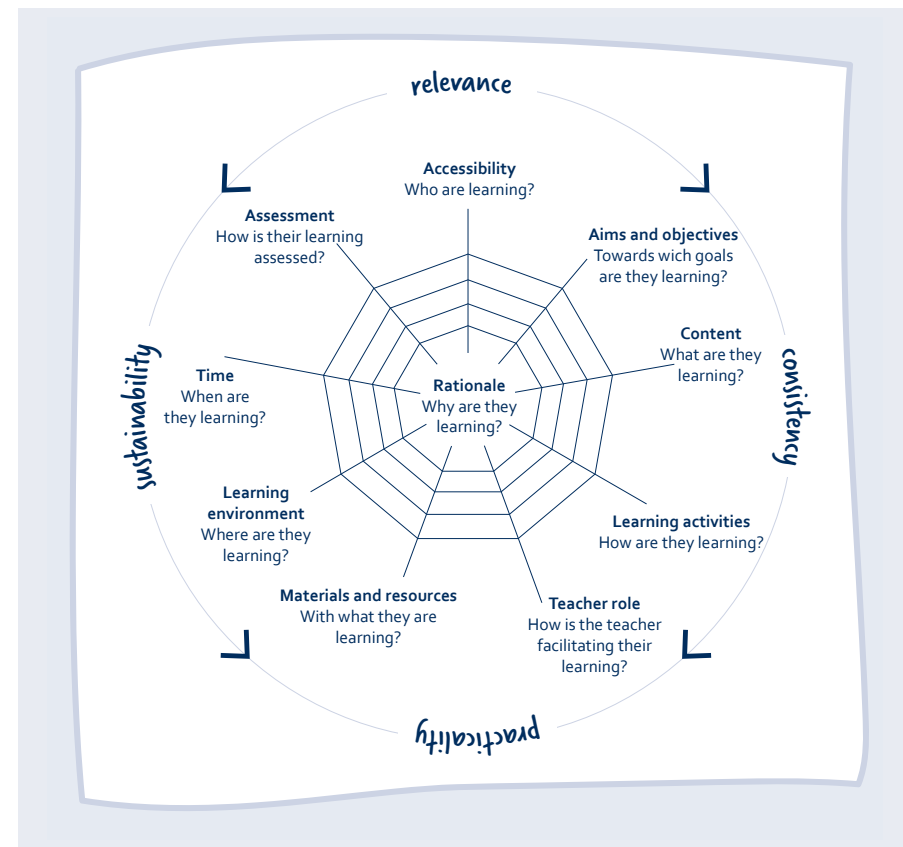
die is uitgevoerd door het ecbo²² wordt het Raamwerk voor Onderwijskwaliteit dat in 2014 door de UNESCO is ontwikkeld, aangehaald. De elementen die meespelen bij de definiëring en de criteria zijn samengevat in een spinnenweb. Dit is afgeleid van het circulaire spinnenweb van Thijs en van den Akker (Figuur 2).²³ De kern en de negen draden zijn de 10 elementen waaruit een onderwijstraject bestaat: visie, toegankelijkheid, leerdoelen, leerinhoud, leeractiviteiten, de docent, gebruikte materialen, de leeromgeving, tijd en toetsing. Hier zou de intake aan moeten worden toegevoegd.

De buitenste schil geeft 4 belangrijke kwaliteitscriteria weer die op de 10 elementen van toepassing zijn: *relevantie, samenhang, toepasbaarheid en duurzaamheid*.

- Relevantie gaat over de vraag of de leerdoelen en leeractiviteiten relevant zijn voor de deelnemers (m.a.w. staat de leervraag van de deelnemer centraal).
- Samenhang betekent dat er een logische verbinding moet zijn tussen de leervraag en de leerdoelen die de deelnemer wil bereiken, de gekozen materialen en de gekozen leeractiviteiten.
- Toepasbaarheid gaat over de vraag of de gekozen inhoud, materialen en activiteiten passen bij de doelgroep en of ze uitvoerbaar zijn.
- Duurzaamheid betreft factoren die facilitair zijn voor het leerproces: op welke manier vindt de beoordeling plaats, hoeveel tijd is beschikbaar en in welke omgeving vindt het leren plaats?

Waar kwaliteit in het verleden vaak werd gerelateerd aan de uitkomsten van een traject (zijn de eindtermen behaald op het afgesproken niveau, is men geslaagd voor toetsen of examens) wordt

hier vooral gekeken naar de kwaliteit van de inhoud van het onderwijsproces en de leeromgeving. Immers het percentage deelnemers dat vorderingen maakt, vooruitgang boekt qua niveau of toetsen met goed resultaat aflegt, zegt lang niet alles over de kwaliteit van de educatie.

Figuur 2: Raamwerk voor onderwijskwaliteit (bron: Berkvens, Van den Akker & Brugman, 2014)²⁴

Kwaliteitslabel

De laatste vraag in de inleiding was: kan een kwaliteitslabel bijdragen aan de verhoging van de kwaliteit van de educatie en zo ja, hoe?

Dat kan onder de volgende voorwaarden:

- Het label gaat expliciet over de kwaliteit van het onderwijsproces. Hiervoor kan het spinnenweb, het Raamwerk voor Onderwijskwaliteit, belangrijke input leveren.
- Er wordt recht gedaan aan de verscheidenheid van doelgroepen, aanbod en aanbieders van non-formele educatie.
- De kernelementen van de volwasseneneducatie krijgen een plek.

Hiernaast zijn nog 3 andere zaken van groot belang voor de kwaliteit van de volwasseneneducatie:

Opleiding van docenten en begeleiders

De belangrijkste voorwaarde voor kwaliteit van het onderwijs is de kwaliteit van de docent/begeleider. Van hem wordt heel wat gevraagd als het gaat om het bijdragen aan goed onderwijs dat maatwerk levert voor de deelnemer. Zeker in een groep met NT1-deelnemers is maximale differentiatie nodig om iedereen aan zijn eigen leervraag op zijn eigen niveau en in zijn eigen tempo te laten werken.²⁵

Opleiding, bij- en nascholing voor docenten, maar ook training en coaching van vrijwilligers staan hoog op het verlanglijstje.

Instrumenten voor voortgangsmonitoring van deelnemers

In 2015 is een overzicht verschenen van leer- en beoordelingsmaterialen voor volwassenen.²⁶ Daarin wordt de wens geformuleerd om te komen tot een samenhangend systeem van beoordeling: een systeem van diverse meetinstrumenten die samen een goed beeld geven van de vorderingen en haperingen in het leren tijdens het gehele leerproces. Dat wil zeggen vanaf de start van het leren tot aan de afronding. Het gaat hierbij niet alleen om toetsen die niveaustappen aangeven, maar ook om assessments, om een portfolio waarmee een deelnemer kan laten zien wat hij wél kan (showcase) en om zelfbeoordelingsinstrumenten die passen bij de leervragen van deelnemers en verschillende soorten formeel en non-formeel aanbod. Momenteel zijn verschillende voortgangstoetsen²⁷ en instrumenten voor indicering²⁸ en impactmeting²⁹ ontwikkeld, maar van een samenhangend geheel is nog geen sprake.

Het ontwikkelen van kwalitatief goede instrumenten die voortgang van deelnemers, ook als het gaat om kleine stappen die ze maken, in beeld brengen, vergt deskundigheid en investering. Van een aanbieder kan een dergelijke investering, zeker bij kortlopende contracten, nauwelijks worden verlangd. Dit zou op landelijk niveau moeten gebeuren.

Inkoop van aanbod in relatie tot leervragen van deelnemers

Als laatste is er nog een ander aandachtspunt, namelijk hoe de systematiek van aanbesteding of subsidieverlening zich verhoudt tot het vermogen in te spelen op de leervraag van de deelnemer en het leveren van maatwerk. Non-formele trajecten basisvaardigheden leiden niet allemaal op tot een vastgesteld niveau of examen en de

leervraag van de deelnemer moet centraal staan. Veel gemeenten geven aanbieders hiervoor ook volop de ruimte.

We komen met enige regelmaat tegen dat de gemeente een aanbod heeft bedacht en vervolgens mensen verplicht om van dat aanbod gebruik te maken. In een intake komt dan wel naar voren dat de cursist andere dingen wil leren.

- GEA STELLEMA, INSPECTEUR VE

Bij aanbestedingstrajecten komt het ook voor dat de opdrachtgever soms op voorhand al leerdoelen bepaalt, bijvoorbeeld door de opdeling in percelen (bijvoorbeeld toeleiding naar werk of ouderparticipatie). De leervragen van deelnemers in het NT1-veld zijn vaak veel diverser. Het systeem van aanbesteding kan ertoe leiden dat er weinig ruimte is voor de aanbieder om in te spelen op leervragen van deelnemers. Ook de inspectie geeft aan dat docenten en aanbieders niet altijd de ruimte krijgen om een traject op maat in te richten. Het is dus soms afhankelijk van de opdrachtgever of de aanbieder individueel maatwerk kan leveren. Dit is een aspect dat aandacht verdient van opdrachtgevers.

Tot slot

De introductie van een kwaliteitslabel dat aan bovenstaande voorwaarden tegemoetkomt en met name aandacht heeft voor de kwaliteit van het onderwijsproces is belangrijk voor de ontwikkeling van de volwasseneneducatie.

Behalve het kwaliteitslabel zijn er nog wat 'losse eindjes' in de volwasseneneducatie waar beleid en inzet voor nodig is: de opleiding, bij- en nascholing en coaching van docenten/begeleiders en vrijwilligers, goede instrumenten voor het bijhouden van resultaten en minder starre aanbestedingsprocedures. Als ook die 'losse eindjes' worden opgelost dan betekent dit echt een flinke stap vooruit.

Met dank aan de volgende meelezers:

Gea Stellema, Onderwijsinspectie,
Maurice de Greef, Vrije Universiteit Brussel
Bert-Jan Buiskool, Ockham IPS
Frederike Bos, Steunpunt Basisvaardigheden

Noten

1. Buiskool (2015), Quality systems in adult learning: do we need to change the rules of the game? In: EPALE.
2. CINOP (2012). Standaarden en eindtermen ve. 's-Hertogenbosch: CINOP.
3. BveRaad, (2002) Raamwerk NT2. Redactie: K. Dalderop (Citogroep), E. Liemberg (Liemberg taaladvies BVE) en F. Teunisse (Bureau ICE). De Bilt.
4. Ministerie van OCW (2018). Onderzoekskader 2017. Voor het toezicht op het middelbaar beroepsonderwijs. Den Haag: Ministerie van OCW.
5. OECD (2020). Taxonomy of quality assurance indicators in basic skills education in the Netherlands. A comparative study on existing quality criteria in Dutch quality frameworks and labels.
6. In 2006 trad de wet BIO (wet op beroepen in het onderwijs) in werking. In 2017 zijn deze bekwaamheidseisen vervangen door het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel (OCW, 2017).
7. Janssen-van Dielen, A., Valk, A. (2010). Competentieprofiel Docent Nederlands als Tweede Taal (NT2). Amsterdam: Beroepsvereniging van docenten Nederlands als Tweede Taal. In januari 2015 ontleend aan <http://www.bvnt2.org/test/competentieprofiel>.
8. Het Steunpunt Basisvaardigheden had vanaf 2012 de rol van vraagbaak voor wet-en regelgeving, ondersteunde vrijwilligersorganisaties en gemeente-ambtenaren en initieerde onderzoek en ontwikkeling. Het Steunpunt is per 1 januari 2019 opgeheven. Delen van de taken zijn ondergebracht bij Tel mee met Taal.
9. Hollander, I. den, Halewijn, E., Jonker, V. & Wijers, M. (2016). Raamwerk docent basisvaardigheden. Utrecht: Steunpunt ve.
10. Nederlands Vlaamse Accreditatieorganisatie
11. De opleiding is ontwikkeld door het samenwerkingsverband van Freudenthal Instituut/ Universiteit Utrecht, Cinop/'s-Hertogenbosch en ITTA UvA/Amsterdam, op initiatief van het Steunpunt Basisvaardigheden en is mogelijk gemaakt door financiering vanuit Tel Mee Met Taal. Het Raamwerk Docent Basisvaardigheden dat aan de basis ligt van deze opleiding, is ook door dit consortium ontwikkeld. Zie: <https://www.fi.uu.nl/modulesbasisvaardigheden/>
12. E.Bohenn: Als het leren dreigt te stagneren. Onderdeel van arikelenserie Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren. Onder eindredactie van E. Bohenn, I. den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl, 2020.
13. Broek (2016). Quality in adult learning starts at grass-roots level – the learning environment . In EPALE. <https://epale.ec.europa.eu/nl/node/29605>
14. M.Wijers en V.Jonker: De Professionele basis. Onderdeel van artikelenserie Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren. Onder (eind)redactie van E. Bohenn, I. Den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl, 2019.
15. De Toolkit Vrijwilligersmodel NT1 bestaat uit een aantal documenten: het vrijwilligersmodel NT1, richtlijnen voor de training en competenties van vrijwilligers in NT1-trajecten, de doelgroep NT1: kenmerken en leerdoelen, het werkveld NT1: begrippen en verantwoording, vanuit beleid sturen op effectieve inzet van vrijwilligers en een achtergronddocument over de inzet van vrijwilligers in de volwasseneneducatie. Zie: <https://www.itta.uva.nl/projecten/vrijwilligers-bij-nt1-trajecten-sturen-op-kwaliteit-en-effectiviteit-65>
16. De Greef, M., Segers, Nijhuis, J. & J-F. Lam (2014). Impactonderzoek taaltrajecten Taal voor het Leven door Stichting Lezen & Schrijven op het gebied van sociale inclusie en leesvaardigheid Deel A Maastricht: Maastricht University.
17. De Greef, M. et al. (2009). Leren voor Leven een eigen plek in het dagelijks leven. Velp: Spectrum CMO Gelderland.
18. CINOP, 2013. Handreiking Taal en rekenen in de volwasseneneducatie. (2013). 'sHertogenbosch: CINOP.
19. Vereniging Nederlandse Gemeenten
20. Carrilho, C., Hollander, I. den, Kos, S., Schilder, A., & van Schoonhoven, R. (2014). De transitie van educatie naar het sociaal domein. Een handreiking voor gemeenten. Den Haag: VNG. De Handreiking is ontwikkeld om gemeenten te ondersteunen bij de invoering van de nieuwe wet- en regelgeving voor de volwasseneneducatie in 2015. In datzelfde jaar is een aanvulling verschenen over kwaliteit van het non-formele aanbod in opdracht van het Steunpunt Basisvaardigheden en de VNG onder redactie van J. Bakx, M. Elderenbosch en E. Halewijn. De auteurs zijn verbonden aan de Kwaliteitsgroep Educatie Taal (KET), een samenwerkingsverband van Radboud in'to

Languages, ITTA UvA en VU NT2.

21. Kijkend vanuit de focus op de kwaliteit van het onderwijsproces zijn met name het waarderingskader van de Onderwijsinspectie, het Kwaliteitsinstrument Taalonderwijs van de Kwaliteitsgroep Educatie Taal (KET-KIT) en het hoofdstuk over kwaliteit en sturing op kwaliteit van de Handreiking van de VNG van belang.
22. Groot, A. (2018), Kwaliteitsborging van het educatieaanbod. Een verkennende rapportage over de kwaliteit van het volwassenenonderwijs. s'-Hertogenbosch. Ecbo.
23. Thijs, A. & Akker, J. van den (2009). Leerplan in ontwikkeling. Enschede: SLO.
24. Berkvens, J., van den Akker, J. & Brugman, M. (2014). Addressing the quality challenge. Reflections on the post-2015 UNESCO education Agenda. Den Haag: Netherlands National Commission for UNSECO.
25. E. Bohnenn: Lesgeven in basisvaardigheden: 10 pijlers. Onderdeel van artikelenserie Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren. Onder (eind)redactie van E. Bohnenn, I. den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl, 2019.
26. Bohnenn, E. in samenwerking met Thijssen R. (2015). Aan de slag met leer- en beoordelingsmateriaal voor volwassenen. Update van het overzicht Aan de slag met leer- en toetsmateriaal voor volwassenen 2012. In opdracht van het Steunpunt Taal en Rekenen Volwasseneneducatie.
27. Door Maastricht University is de monitor volwasseneneducatie ontwikkeld (zie noot 28). Daarbij horen voortgangstoetsen voor lezen, schrijven en rekenen en een zelfreflectielijst voor digitale vaardigheden. Zie: <http://www.monitorvolwasseneneducatie.com/>
28. <https://www.lezenenschrijven.nl/wat-wij-doen/instrumenten-lesmaterialen/>
29. Door Maastricht University is de monitor volwasseneneducatie ontwikkeld, een meetinstrument voor de impact van volwasseneneducatie op werk, zorg, armoede, sociale inclusie en ouderbetrokkenheid. Deze monitor maakt gebruik van het SIT-instrument: De Greef, M., Segers, M. & Verté, D. (2010). Development of the SIT, an instrument to evaluate the transfer effects of adult education programs for social inclusion. *Studies in Educational Evaluation* (36), 42 -61. Ook de Koninklijke Bibliotheek heeft een impactmonitor ontwikkeld.
Zie: <https://www.bibliotheekinzicht.nl/instrumenten/impactmonitor>

Verder lezen

M. Janssen-de Goede, (2019). De doelgroep in beeld. Werving van Nederlandsprekende laaggeletterde volwassenen. Onderdeel van de artikelenreeks Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren. Onder redactie van E. Bohnenn, I. den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl (<https://oefenen.nl/wp-content/uploads/2019/10/Artikel-3-Doelgroep-in-beeld-2.pdf>).

M. Wijers, en V. Jonker, (2019). De Professionele basis. Onderdeel van artikelenserie Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren. Onder (eind)redactie van E. Bohnenn, I. Den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl (<https://oefenen.nl/wp-content/uploads/2020/06/De-Professionele-basis.pdf>).

COLOFON

De artikelenserie *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren* is een initiatief van Ella Bohnenn, Ina den Hollander en Ben Vaske.

Dit artikel is mogelijk gemaakt door bijdragen van Kaderregeling subsidies OCW, SZW en VWS en Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl.

Projectgroep

Ben Vaske, Ella Bohnenn en Ina den Hollander

Auteur

Ina den Hollander

Eindredactie

Riet Thijssen

Vormgeving

Mevrouw van Mulken

Te citeren als

Ina den Hollander, *Kwaliteit van de volwasseneneducatie*. Onderdeel van artikelenserie *Leren in de educatie, Lesgeven, begeleiden en faciliteren*.

Onder (eind)redactie van E. Bohnenn, I. den Hollander, R. Thijssen en B. Vaske. Den Haag: Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl, 2020.

Door het downloaden van dit artikel gaat u akkoord met de licentievoorwaarden zoals vermeld in de Disclaimer op www.oefenen.nl.

© 2020 Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl/Ina den Hollander

Stichting Expertisecentrum Oefenen.nl

Koninginnegracht 15

2514 AB DEN HAAG

070 762 2 762

info@oefenen.nl

